

EVE-İŞ-VERME

Türk-İş Dergisi, Aralık 2000-Ocak 2001

Yıldırım Koç
Genel Başkan Danışmanı

Eve-İş-Verme Nedir?

Eve-iş-verme sistemi, kaçak işçiliğin yasalara uydurulmuş biçimidir. Eve-iş-verme, bir işverenin veya taşeronun talebi üzerine ve işçinin kendisinin tercih ettiği bir yerde ve genellikle işçinin kendi evinde, normal olarak işverenin doğrudan bir denetimi olmaksızın bir ücret karşılığında üretimin gerçekleştirilmesi veya hizmetin sağlanmasıdır.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan kişi, bir ücret karşılığında bir işveren için mal üretir veya hizmet sağlar; tüketicilerle doğrudan bir ilişki içinde değildir. Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan işçi, işverenin işyeri dışında kendi tercih ettiği bir yerde çalışabilir. Bu yer, ille de bu işçinin evi olmak zorunda değildir. Bu durumda eve-iş-verme sisteminden söz edilebilir.

Evdaki her çalışma, eve-iş-verme değildir. Bir küçük esnaf veya sanatkar da, dükkanını kapayıp, kendi evinde faaliyetini sürdürebilir. Burada eve-iş-verme sistemi değil, kendi hesabına çalışma söz konusudur. Evdaki üreticinin nihai-asıl tüketici ile doğrudan bir alışveriş ilişkisi içine girdiği durumlarda, genellikle eve-iş-verme sistemi değil, kendi hesabına çalışma uygulanmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyeti veya girdilerin sağlanması konusunda farklı uygulamalar olabilir. Buna bağlı olarak da, eve-iş-verme sistemi içinde çalışan ücretli ile evinde kendi hesabına çalışan kişi arasındaki fark belirsizleşebilir. Eve-iş-verme sistemi içinde çalışan birçok kişi, kendilerinin gerçekte gizli ücretli işçiler olduğunun farkında veya bilincinde değildirler.

Kapitalizmin gelişme sürecinde en acımasız sömürü, "eve-iş-verme" sistemi içinde gerçekleştirilmiştir¹. Kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve sürekli bir iş bulamayan işsizler, her türlü yasal koruma dışında, kendi evlerinde parça başı ücret esasıyla sermayedarlar için üretim yapmıştır. Eve-iş-verme sistemini, kayıt-dışı ekonomi, "kara ekonomi" veya "gizli ekonomi" adları altında ifade edilen bütünlük içinde ele almak gereklidir.

Taşeronluk, aile işletmesi ve eve-iş-verme, acımasız bir sömürü zincirinin halkalarıdır. Eve-iş-verme sisteminde çalışanlar, son yıllarda sermaye tarafından sistemli bir biçimde yaygınlaştırılan "kendi işinde çalışanlar" veya "kendi hesabına çalışanlar" kategorisinin imalat sanayiindeki uygulamasıdır. "Kendi hesabına çalışanların" inşaat işkolundaki biçimi, "götürü iş alma," ormancılık işkolundaki biçimi ise "vahidi fiyat" uygulamasıdır.

Günümüzde yeni-liberal saldırının amaçlarından biri, işçileri sendikasızsızlaştırarak ve köleleştirerek işçilik maliyetini düşürmektir. Bunun yollarından biri de, çağdaş teknolojileri de kullanarak, "kendi hesabına çalışmanın" ve eve-iş-verme sisteminin yaygınlaştırılmasıdır.

Son yıllarda yapılan çalışmalardan biri, çeşitli ülkelerde eve-iş-verme sisteminin hangi boyutlara ulaştığını özetlemektedir²: 1990'lı yılların başlarında Arjantin'de Buenos Aires'te imalat sanayiinde çalışan işçilerin yüzde 8'i, Cordoba ve Rosario'da imalat sanayiinde çalışan işçilerin yüzde 10'u evde çalışmaktadır. Mısır'da çalışan kadınların yüzde 53'ü ve erkeklerin yüzde 10'u işlerini evlerinden sürdürmektedir. Filipinlerde kayıt-dışı sektördeki işçilerin yüzde 14'ü eve-iş-verme sistemi içindedir. Venezuela'da giyim endüstrisindeki işçilerin yüzde 45'i eve-iş-verme sisteminde çalışmaktadır. Şili'de kadın ve çocuk giyim eşyalarının yüzde 60'ı ve erkek giyim eşyalarının yüzde 30'u eve-iş-verme sistemi içinde üretilmiştir. Aynı kaynağa göre, Arjantin'de evlerde ücretli olarak çalışan ve giyim eşyası ve ayakkabı üretenlerin yüzde 87'si kadındır.

¹ Bkz. Koç, Y., "Eve İş Verme, İşçiler ve Sendikalar," *Bilim ve Sanat*, No.23, Kasım 1982, s.28-31.

² Chen, M., Sebstad J., O'Connell, L., *Towards a New Economic Orthodoxy: The Case of Homeworkers (Fact Sheets: Argentina, Philippines, Mexico)*, Harvard Institute for International Development, Cambridge, 1996, 29 s.

Kadınlar, Federal Almanya'da evlerde çalışanların yüzde 87'sini oluşturmaktadır. Bu oran İtalya'da yüzde 90, Japonya'da yüzde 93'tür.

ILO, 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada eve-iş-verme uygulamalarında bir artış ve yaygınlaşma gözlemlendiğini belirtmektedir³. Bunun bir nedeni, ulusötesi şirketlerin, üretim, iletişim ve taşımacılık teknolojilerindeki büyük atılımlardan etkili bir biçimde yararlanarak, üretimi dünya ölçeğinde planlamaları ve uluslararası işbölümünü istedikleri gibi değiştirmeleridir. Buna bağlı olarak, gelişmekte olan ülkelerde ulusötesi şirketlerin denetimindeki üretim birimleri artmış, buralarda ana şirketlerin yanı sıra, fason üretim ve eve-iş-verme yaygınlaştırılmıştır. Ünlü Benetton Şirketi'nin sattığı ürünlerin büyük bir bölümü fason çalışma yoluyla atelyelerde ve hatta evlerde üretilmektedir. Çağdaş teknoloji, geleneksel eve-iş-verme uygulamalarının tüm dünyada yaygınlaşmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, bilgisayar, internet ve elektronik postanın ekonomik faaliyetteki rolünün hızla ve başdöndürücü bir biçimde gelişmesi, işyeri dışında evlerde veya eve yakın bir alt-merkezde çalışma olanaklarını yaratmıştır (tele-çalışma)⁴, farklı bir evde çalışma sistemi hızla gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde eve-iş-vermenin genellikle geleneksel biçimi, gelişmiş kapitalist ülkelerde ise genellikle modern biçimi (tele-çalışma) işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından çok önemli sorunlar yaratmaktadır.

Çalışma Mevzuatımızda Eve-İş-Verme

Türkiye'de ise eve-iş-verme sisteminde çalışan işçileri koruyucu hiçbir düzenleme yoktur. Aşağıda değinileceği gibi, Türkiye, onaylamış bulunduğu 26 sayılı ILO Sözleşmesinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemekte ve eve-iş-verme sistemi içinde çalışan işçiler için asgari ücret saptamamaktadır.

Türkiye'de eve-iş-verme sistemi içinde evlerde çalışma ilişkisi, Borçlar Yasasındaki "istisna akdi" olarak kabul edilmektedir. "İstisna", "sanat ve meharet emeği sarfederek bir şeyi meydana getirmek" demektir. Hizmet akdinde, işçinin edası doğrudan doğruya hizmet ve buna ilişkin emek olduğu halde; istisna akdinde müteahhidin edası, emeğinin kendisi değil, sonucu ve mahsulüdür."⁵ Hizmet akdinde esas, işçinin işverenin doğrudan buyruğu altına girmesidir. Bu nedenle, çalışma mevzuatımızda eve-iş-verme sistemi içinde ücretli işçi olarak çalışanları koruyucu hiçbir düzenleme yoktur.

Türkiye'de Geleneksel Eve-İş-Verme

Eve-iş-verme sistemi Osmanlı İmparatorluğu'nda da vardı. 1600-1615 yıllarında Ankara'da tüccar hammaddeyi köylü ve şehirli üreticiye veriyor ve belirli bir ücret karşılığında evlerde sof dokutturuyor ya da boyattırıyordu⁶. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1913 ve 1915 Sanayi Sayımlarında kunduracılıkta, pamuk ipliği üretiminde ve pamuklu dokumacılıkta eve-iş-verme sistemi saptanmıştı.⁷ Büyük şirketler için evlerde en yaygın biçimde üretilen ürün ise halıydı. Halı üretiminin önemli bir bölümü ihracata yönelikti. 1900'lü yılların başlarında Anadolu'nun birçok bölgesinde halı evlerde dokunuyordu. 1908 yılında kurulan Şark Halı Şirketi, İzmir, Sivas, Burdur, Isparta, Haçin, Urla, Maraş ve Kırkağaç'ta imalathaneler kurup, işçileri buralarda topladı. Ancak diğer taraftan evlerde üretimi sürdürdü. Halının girdileri ve istenilen model evlerde

³ Bkz. ILO, **Home Work, Report V (1), ILC-82**, Cenevre, 1995.

⁴ Tele-çalışma ile ilgili olarak bkz. Bibby, A., **Teleworking and Trade Union Strategy**, FIET, 1996 (www.eclipse.co.uk/pens/bibby/fietrpt.html).

⁵ Olgaç, S., **Borçlar Hukuku Akdinin Nevileri**, Hak Kitapevi, İstanbul, 1967, 445 s.

⁶ Ergenç, Ö., "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar," Okyar, O. (ed.), **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1975, s.165.

⁷ Okçün, G., **Osmanlı Sanayii, 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiği**, 2. Basım, SBF Yay.No.229, Ankara, 1971, s.102 ve 150.

kendilerine ait tezgahlarda çalışan kadınlara veriliyor ve atılan ilmiğe başına belirli bir ücret ödeniyordu⁸. Bu uygulama Cumhuriyet döneminde de sürdü⁹.

1980'li yıllarda eve-iş-verme uygulamaları sistemli bir biçimde yaygınlaştırılmaya çalışıldı. 1982 yılı Ocak ayında Günaydın Gazetesi'nin Saklambaç ekinde dört gün dörtte bir sayfa "Evine Bolluk Getiren Kadınlar" başlıklı bir dizi görüşme yayınlandı. Bu görüşmelerde eve-iş-verme sistemi övülüyor, bu sisteme katılma yolları gösteriliyordu¹⁰. Bu yazı dizisinden bazı bölümler aşağıda sunulmaktadır:

"Şimdilerde hazırlanmakta olan yeni Medeni Kanun'a göre, evin geçimine katkıda bulunmayan kadını, kocası boşayabilecek... Bir mesleği olmayan, yeterli eğitim görmemiş kadın da isterse, hem de evinde çalışıyor. Böylece sokakta işine gidip gelmek için para ve zaman kaybına da uğramadan hem evinin işlerini görebiliyor, varsa çocukları ile ilgilenebiliyor, hem de boş saatlerinde seçtiği işten aile bütçesine katkıda bulunabilecek geliri elde ediyor.. Evinde çalışan iki çocuklu bir ev hanımı, Fatma Tuğ, 'bir ev hanımı günlük programını iyi hazırlarsa, ev işlerine ve çocuk bakımına ayırdığı zamanın dışında hayli boş saatler bulabilir. Bu saatleri komşuda dedikodu yaparak, arkadaşlarla çay içip oyun oynayarak da geçirmek mümkün, çalışarak da. Önemli olan, çalışmayı istemek veya ekonomik nedenlerle buna mecbur olmak,' diyor.

"Belli bir mesleği olmayan kadınlar ne iş yapabilir, diye karamsarlığa kapılmadan önce, evlerde yapılmakta olan bazı işlere ve bu işlerin gelirlerine göz atmakta yarar var."

Bu bölümde evlerde yapılan işler şöyle sıralanmış: İlik açma, düğme dikme, pantolon dikişi temizleme, biçilmiş etek dikme, biçilmiş önlüğü dikme, yün kazağa yakasını geçirme, pardösü eteği bastırma, iş işleme, triko dokumayı birleştirme, örgü ve tiğ işi yapma, daktilo yazma, tercüme yapma, yabancı dil dersi verme, kesekağıdı yapma, çocuk bakma, dekoratif duvar süsleri yapma, elektrik sanayiinin yan işi olarak darbeli el presi ile zil butonu basma, halı dokuma. Yazı dizisinde eve-iş-verme sistemi içinde acımasızca sömürülen kadınlar için şöyle deniliyordu:

"'Böyle hanımlar hepimizin başına' dedirtecek, hem evinin işini aksatmayan, hem de 'çalışıyorum' diye gürültü patırtı koparmadan elinin emeği, alınının teriyle para kazanmasını bilen, üstelik de bu durumu olağan görenlerden bazıları şöyle diyor: ... Zeynep Ergül (25) Sultanhamam'da iş verecek o kadar çok işyeri var ki, benim gibi pek çok kişi bu sahada rahatça geçinebilecek para kazanabilir... Nurcan Arıcı (19): Kesekağıdı yapıyorum...Üstelik benim bu iş için evimden çıkmam da gerekmiyor. Kağıdı kapıma getiriyorlar ve bir haftanın sonunda da gelip kesekağıtlarını alıyorlar. Hiç bir becerisi olmayan herkes bu işi rahatça yapabilir...Fatma Tuğ (22): Çalışmak isteyen mutlaka bir çözüm buluyor. Örneğin, ben biri 2 yaşında, diğeri 8 aylık çocuklarımı bırakıp da herhangi bir işe gidemeyeceğimden, ne yapabilirim diye soruştururken bazı komşularımdan evde darbeli el presi ile zil butonu basabileceğimi öğrendim. İşvereni buldum. Evime makinesini koydu ve o gün bugün çok şükür rahatım."

1983 yılı sonunda oluşan yeni sivil hükümet, işsizliğin önlenmesine katkıda bulunacağı iddiasıyla eve-iş-verme sistemi desteklemeye başladı. Devlet Bakanı Ahmet Alptemoçin, "İsviçre'deki gibi evde çalışmayı yaygınlaştırmanın, konfeksiyon, halıcılık, el sanatları, dokumacılık, elektronik araçların montajı gibi alanlarda, hem maliyet düşüreceği, hem de ekonomide tam gün çalışma taleplerini azaltacağı için teşvik edileceği"ni açıkladı¹¹. Başbakan

⁸ Ökçün, G., a.g.k., s.133.

⁹ Bu konuda bkz. Aksoy, S., "Halı İmalinde Çalışanların Ekonomik ve Sosyal Durumları," Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, No.11, Ekim 1946, s.49-50; Arıncı, O., "Demirci ve Gördes'te Halıcılık," Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, No.20, Temmuz 1947, s.59-60.

¹⁰ Arsan, F., "Evine Bolluk Getiren Kadınlar," *Günaydın Saklambaç*, 20-23 Ocak 1982.

¹¹ TÜBA, *İş, İşçi, Çalışma Bülteni*, No.426, 2.1.1984.

Turgut Özal da “atölye evler” projesini ortaya attı ¹². Hükümetin bu politikası, eve-iş-verme sistemini yaygınlaştırdı. 1985 yılı Mart ayında “Evler Atelyeye Döndü” başlıklı bir gazete haberi aşağıda sunulmaktadır ¹³:

“Kadının çalışmasının veya başkasına iş yapmasının kırsal kökenli ailelerce de yadırganmadığı bugün evlerde, örgü, dikiş nakış, dantel işleme, ambalajlama ve basit ev eşyalarının montajı gibi işler yapılıyor. Adeta bir ev sanayiinin doğduğu, firmaların büro açarak mahalle aralarına kadar girip kadınlara iş yaptırdığının gözlendiği bugün, kadınlar ayda 30-40 bin lira kazanıyorlar. Birçok kadın da kendisiyle birlikte başkalarına da iş yaptırtarak kazancını daha da artırma imkanı buluyor... Zübeyde Karabazar (Zeytinburnu): Hem çocukların bakımı hem evin işleri nedeniyle dışarıda çalışmamız imkansız. Artık tek kişinin çalışarak aile geçindirmesi hayal oldu. Evde kurduğumuz makinede parça derilerden puf minder dikiyorum. Aylık kazancımız 25-30 bin liraya geliyor. Cemile Karaca (Çubuklu): Çevremizde fasonculuk aldı yürüdü. Geçinme için başka çıkar yol yok. Ben kiloyla aldığımız deriden kazak örecek ve ördürerek bu işi sürdürüyorum. 8 aylık bir sürede bir milyona yakın para kazandım.”

DPT tarafından hazırlanan 1986 yılı Programında eve-iş-verme sisteminin teşvik edileceği şu şekilde ifade ediliyordu ¹⁴: **“Evlere malzeme ve alet sağlayarak parça başı üretimi yapılabilecek; konfeksiyon, nakış işlemeciliği, halıcılık, cam işlemeciliği, çinicilik, elektronik, elektrik, konservecilik, seramik v.b. dallarında uygulamanın yaygınlaştırılması ...konusunda ilgili kuruluşlar programlar hazırlayacaklardır.”**

1987 yılında Hürriyet’in Kelebek Ekinde yayınlanan bir haberin başlığı “ipek tüccardan, işçilik bizden” idi. Kayseri Hacılar’da ipek halı dokunmasını anlatan yazıda ¹⁵, 8 yaşından beri halı dokuyan 15 yaşındaki Fatma Toprak şöyle diyordu: **“Avrupa’ya gidecekmış. Ele güne kötü görünmesin diye üstüne titriyorum. Bitmesi için 10 gün, bilemedin iki haftam var. Ben işçiyim. Atkısı, tezgahı, ipeği, tarağı tüccardan. Dokur teslim ederim.”**

Türkiye’de eve-iş-verme sistemi konusundaki ilk önemli bilimsel çalışmalardan biri Mine Çınar tarafından 1987 ve 1989 yıllarında gerçekleştirildi ve araştırma sonuçları 1994 yılında yayımlandı ¹⁶. Mine Çınar’ın bulgularına göre, 1988-89 yıllarında yalnızca İstanbul’da giyim, dokuma ve deri sektöründe 88 bin dolayında kadın eve-iş-verme sistemi içinde çalışmaktaydı.

1989 yılındaki bir haber, Kahramanmaraş’ta 15 bin ev kadınına örgü ördüren Aytemizler Tekstil San. ve Tic.Ltd.Şirketi’ne aitti. 1989 yılında bu şirketin 400 sürekli işçisi varken, 15 bin ev kadını kendi evlerinde bu şirkete örgü örüyordu. Yılda yaklaşık 1,5 milyon adet triko üretimi yapılıyor ve üretimin tümü ihraç ediliyordu ¹⁷.

Türkiye’de eve-iş-verme konusunda en önemli ve kapsamlı bilimsel çalışma, Kuvvet Lordoğlu tarafından Bursa’da gerçekleştirildi ¹⁸. Kuvvet Lordoğlu’nun araştırmasında Bursa’da eve-iş-verme sistemi içinde çalışan 487 kadın ile görüşme yapıldı. Lordoğlu’nun bulgularına göre, Bursa’da 1989-1990 yıllarında 2500-3000 dolayında kadın sürekli olarak işverenlerden iş talep etmekte veya ilişkisini sürdürmekteydi. Eve verilen işler, örgü, nakış, dantel ve diğer olmak üzere dört gruptaydı. Eve verilen işin yapılabilmesi için gerekli olan malzeme genellikle işverence karşılanmaktaydı.

¹² TÜBA, İş, İşçi, Çalışma Bülteni, No.476, 17.12.1984.

¹³ Güneş, 22.3.1985.

¹⁴ 1986 Yılı Programı, Resmi Gazete, 31 Ekim 1985, s.260.

¹⁵ Hürriyet Kelebek, 17.3.1987.

¹⁶ Çınar, E.M., “Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-Working Women in İstanbul, Turkey,” **World Development**, Cilt 22, No.3, s.369-380, İngiltere, 1994.

¹⁷ **Ekonomik Panorama**, 27.8.1989.

¹⁸ Lordoğlu, K., **Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması**, Friedrich Ebert Vakfı Yay., İstanbul, 1990.

İhracata yönelik eve-iş-verme sisteminin örneklerinden biri, Adıyaman'da yaşandı. 1995 yılında "Adıyamanlı 9 bin genç, ABD'deki Nestlihan Hanım'a halı dokuyor"du. American Black Mountain Looms Şirketi, Adıyaman'ın en büyük özel sektör kuruluşu olmuştu ¹⁹.

1995 yılında İhlas Holding eve-iş-verme sistemine doğrudan girdi. İhlas Holding'in uygulamasındaki amaç ikiliydi: Bir taraftan örgü makinesi pazarlamak, diğer taraftan ev kadınlarının ucuz işgücünden yararlanmak.

Türkiye Gazetesi'nin "Her Ev Bir Fabrika" başlığıyla verdiği büyük haberde, İsviçre'nin Passap Örgü Makineleri üreticisi Madag Şirketi ile İhlas Holding arasında bir dağıtıcılık anlaşması yapıldığı belirtiliyordu. Projeye göre, şirket evlere örgü makinesi satacak, bu makinelerle istenilen modellerde ürettirilen kazak, bluz, hırka gibi giyecekler İhlas tarafından satın alınacaktı ²⁰. İhlas Holding, bir ay sonra da, Japonya'nın örgü makineleri üreticisi Brother ile benzer bir dağıtıcılık anlaşması imzaladı. İhlas Dış Ticaret Grup Başkanı Osman Ağaoğlu şöyle diyordu: **"Talip olan hanımlarımıza iyi bir eğitim verdikten sonra da ördükleri kazakları alıp satmayı planlıyoruz."** ²¹ 1996 yılının başında kurslar başladı. Brother veya Passap marka örgü makinesi alan herkese halk eğitim merkezlerinde ücretsiz eğitim verileceği açıklandı ²². Osman Ağaoğlu şunları söyledi: **"İp verip ürün alacağız. Sonra bu ürünleri iç ve dış pazarda satacağız."** Ocak ayı sonlarında kurslar başlamıştı. Yapılan açıklamada şöyle deniliyordu ²³: **"Ev hanımları ve genç kızlarımıza ip verip fason iş yaptırarak onlara maddi destek sağlayacağız."** Uygulama başladı. 1997 yılı Nisan ayı geldiğinde Türkiye genelinde 3.500 örgü makinesi satılmıştı. Ancak bir süre sonra şikayetler başladı. Yalova'da örgü makinesi alan 19 kişi, Tüketiciyi Koruma Derneği'ne başvurdu. Makine alan herkese 3 yıl iş garantisi verildiği, ancak ikinci ayın sonra iplik gönderilmesine ve kazakların teslim alınmasına son verildiği ileri sürüldü. Örgü makinesinin bedelini ve ipliklerin depozitosunu borçla karşılayanlar büyük sıkıntı içine girdi ²⁴. Adapazarı'nda da benzer şikayetler geldi. Remzi Atılğan isimli bir kişi, aynı trikotaj makinesini piyasadan yarı fiyatına alabilecekken, iş garantisi taahhüdü nedeniyle İhlas'ın makinelerini tercih ettiklerini belirttikten sonra şunları söyledi ²⁵:

"Şimdi verdikleri örnekler çok zor. Son derece ağır bir iş. Bunun karşılığında verdikleri para çok az. Adapazarı'nda bir çok kişiye bu deseni gösterdik. Profesyoneller desenin çok zor olduğunu söylediler. Verilen iş ile makinenin borcunu ödemek imkansız. Emekli maaşımı aldığım gün makinenin borcuna yatırıyorum. Çok zor durumdayız." Bir başka kişi de şunları anlatıyordu: "Ayda 20-25 milyon lira kazanacağımızı söylemişlerdi. 9 milyonu zor buluyoruz. Makinemi bir yakınımdan markla borçlanarak almıştım. Hala borcumu ödeyemedim."

Türkiye'de eve-iş-verme sistemi içinde çalışanların sayılarına ilişkin, yukarıda belirtilenler benzeri bazı gözlemlerin dışında hiçbir güvenilir veri yoktur. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı İşgücü Anketlerinde bu konuda yer alan veriler tamamiyle yanlıştır. Onbinlerce kaçak atelyenin, 4,5 milyondan fazla yerli ve 1 milyona yakın yabancı kaçak işçinin olduğu bir ülkede, eve-iş-verme sistemi içinde yapılan çalışmayı saptamak olanaklı değildir. Ayrıca, bu sistemde çalışan kişiler, vergilendirilecekleri kaygısıyla, bu konudaki anket sorularına yanlış yanıt verme eğilimindedir. DİE'nin 1988 Ekim Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, bu tarihte Türkiye'de 164 bin kişi evde çalışıyordu. Bunların yalnızca 43 bini ücretliydi; 93 bini kendi hesabına çalışan ve 27 bini de ücretsiz aile çalışanıydı ²⁶. 1998 yılı Nisan ayında ise bu sayı 169 bindi. Ücretli çalışanların sayısı 32 bine inmişti. Kendi hesabına çalışanların sayısı 125

¹⁹ Hürriyet, 1.12.1995.

²⁰ Türkiye, 16.10.1995.

²¹ Türkiye, 7.11.1995.

²² Türkiye, 5.1.1996.

²³ Türkiye, 22.1.1996.

²⁴ Sabah, 7.4.1997.

²⁵ Sabah, 8.4.1997.

²⁶ DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (1988 Ekim), Yay.No.1433, Ankara, 1990, s.80.

bin, ücretsiz aile çalışanlarının sayısı ise 12 bindi ²⁷. DİE'nin bu konulardaki verilerinin gerçeklerle ilgisinin alakasının olmadığı açıktır.

Türkiye'de tarımda uygulanan mülksüzleştirme politikasına bağlı olarak, iç göç hızlanmıştır ve daha da artacaktır. Tarım geliriyle geçinemeyen küçük üreticiler, hayvancılığı bırakmakta, tarlalarını elden çıkararak kente göçmekte ve ücretli iş aramaktadır. Bölücü terör örgütü PKK'nın eylemleri ve bunlara karşı uygulanan hükümet politikaları da iç göçü hızlandırmıştır. Bu süreç, kentlerde eve-iş-verme sisteminin hızla yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Yapılan gözlemler, önümüzdeki dönemde eve-iş-verme sisteminin, kaçak işçilikle birlikte, daha da yaygın biçimde uygulanacağını ve işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi için daha da büyük bir sorun olacağını göstermektedir. Eve-iş-verme sistemi içinde çok düşük maliyetlerle üretimin mümkün olduğu koşullarda, kayıt içindeki işyerlerinde çalışan işçilerin sendikalaşma çabaları daha da büyük engellerle karşılaşacak, sendikalı işçilerin çalıştığı işyerleri daha düşük işgücü maliyeti isteyecek, bunun kabul edilmediği durumlarda da işyerini kapatarak veya işçileri işten çıkararak eve-iş-verme sistemine başvuracaktır.

Kaçak işçiliğin ve bu sorunla bağlantılı olarak taşeronluğun ve fason üretimin yarattığı sorunlar, eve-iş-verme sistemi için de geçerlidir. Günümüzde işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin daha da güçlenmesinin önündeki en büyük engeller, kaçak işçilik ve bazı sektörlerde onun yasalara uydurulmuş biçimi olan eve-iş-verme sistemidir.

Eve-iş-verme, vahşi kapitalizmin en acımasız sömürü araçlarından biriydi. 1970'li yıllardan itibaren sosyalleş(tiril)miş kapitalizmden yeniden 19. yüzyılın vahşi kapitalizmine dönülmesinde, serbest bölgeler, kaçak işçilik, taşeronluk, fason üretim, eve-iş-verme gibi araçlar, bir bütün oluşturmaktadır. Eve-iş-verme uygulamalarının özellikle ihracata yönelik sektörlerde sistemli bir biçimde geliştirilmesi de uluslararası yeni işbölümünün bir sonucudur.

Türkiye'de eve-iş-vermenin geleneksel biçimleri hızla yaygınlaşırken, bilgisayar, elektronik posta ve internet kullanımına dayalı çağdaş biçimleri henüz önemli bir sorun olmamıştır. Ancak önümüzdeki yıllarda eve-iş-vermenin yeni biçimlerinin yarattığı sorunlar da gündemimizin ön sıralarında yerini alacaktır.

Eve-İş-Verme ve ILO

Uluslararası Çalışma Örgütü Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 1996 yılında yapılan 83. toplantısında 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi ile 184 sayılı Evde Çalışmaya İlişkin Tavsiye Kararı kabul edildi.

177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesine göre, kendi evinde veya işverenin işyerinden bir başka yerde, ücret karşılığında ve işverenin belirlediği biçimde ürün üreten veya hizmet sunan kişi, evde çalışma adı verilen uygulamayı gerçekleştirmektedir ve ev işçisidir. Ekipmanın, malzemenin ve diğer girdilerin kimin tarafından sağlandığı bu tanımda önemli değildir.

177 sayılı Sözleşmeyi onaylayan her ülke, ev işçilerinin durumunu geliştirmeyi amaçlayan bir "evde çalışma ulusal politikası" kabul edecek, bunu uygulayacak ve düzenli aralıklarla gözden geçirecektir.

Bu konudaki ulusal politikalar, ev işçileri ile diğer ücretliler arasında eşitliğin sağlanmasını mümkün olduğunca teşvik edecektir. Ev işçilerinin kendi tercih ettikleri örgütleri kurması ve bunlara üye olması ve bunların faaliyetlerine katılması, istihdamda ve meslekte ayrımcılığa karşı korunması, işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında korunması, ücretlendirilmesi, yasal sosyal

²⁷ DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (1998 Nisan), Ankara, 1998, s.111.

güvenlik alanında korunması, eğitimden yararlanması, çalışmaya başlamada asgari yaş ve analığın korunması gibi konularda, ev işçileri ile diğer işçiler arasında eşitliğin sağlanması teşvik edilecektir. İşçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin ulusal yasalar ve yönetmelikler evde çalışma için de geçerli olacaktır. Evde çalışma konusunda bir denetim sistemi getirilecektir.

Türkiye 2001 yılı başlarında henüz bu Sözleşmeyi onaylamamıştı.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün doğrudan eve-iş-verme ile ilgili olmasa da, bu sistemde çalışanların hak ve çıkarlarını korumayı da içeren bir belgesi, 26 sayılı Sözleşmedir. 26 no.lu Sözleşme evde ücret karşılığında çalışanlar için de bir asgari ücretin saptanması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye bu Sözleşmeyi onaylamıştır, ancak Hükümet, bu hükmün gereğini yerine getirmediği için ILO tarafından sürekli olarak eleştirilmektedir.

Ne Yapılabilir?

Eve-iş-verme sisteminin yeniden hortlanması, kapitalizmin Altın Çağı'nın 1970'li yıllarda sona ermesi ve kapitalizmin sürekli durgunluk dönemine girmesiyle birlikte gerçekleşti. Bu sorunun en hızla yaygınlaştığı ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Örneğin, 1981 yılında İngiltere'de evlerde bir ücret karşılığı mal üreten veya hizmet sunanların sayısı 281 bindi. İngiltere'de bu konu 1978 yılında Sendikalar Kongresi'nin (TUC) gündemine girdi. TUC, evde çalışmanın bir düzen altına sokulması ve ev işçilerinin sendikalara üye yapılması için çalışmalar sürdürülmesini savundu; evde çalışmayı teşvik etme niyetinde olmadığını açıkladı ve işyerlerinde çalışan işçilerin sahip oldukları hakların evde çalışan işçilere de sağlanmasını talep etti²⁸. İngiliz sendikaları bu konuda çalışmalarını sürdürdüler. Ancak ağırlık, tele-çalışmaya kaydı. Örneğin, 25 Ocak 2000 tarihinde hazırlanan bir davranış kuralları taslağında şunlar talep ediliyordu²⁹:

- Tele-işçiler, kendi hesabına çalışan kişiler değil, işletmenin işçileri kabul edilmelidir.
- Tele-işçilerin işverenle yaptıkları akitte, kendilerinin düzenli aralıklarla işyerine gitmesine ilişkin bir hüküm konmalıdır.
- Tele-işçinin evde bu çalışma için ayrı bir odası ve ayrı bir telefonu olmalı ve ısıtma ve aydınlatma giderleri için kendisine ek ödeme yapılmalıdır.
- Tele-işçiler düzenli olarak toplanmalı ve giderlerinin işverence karşılanacağı bir biçimde tele-işçiler arasında elektronik posta ve telefon bağlantıları sağlanmalıdır.
- Tele-işçi ve bağlı olduğu kişi arasında her hafta düzenli görüşme yapılmalıdır.
- Tele-işçilere de işyerinde çalışan işçilerle aynı ücret ve diğer haklar verilmelidir. Tele-işçilerin çalışma süreleri belirlenmelidir. Tele-işçilerin meslekte gelişmeleri ve sunulan eğitim olanaklarından yararlanmaları sağlanmalıdır.
- Tele-işçinin evinde kullandığı tüm bilgisayar ekipmanı işverence sağlanmalıdır ve bunların bakımı işverence yaptırılmalıdır. Çalışma sırasında veya çalışmaya bağlı kazalarda ve yaralanmalarda işveren sorumlu olmalıdır.
- Tele-işçiler sendika temsilcisiyle görüşebilmeli ve çalışma saatları içinde gerçekleştirilecek sendika toplantılarına katılabilmelidir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği görevlileri tele-işçiyi evinde ziyaret ederek denetim yapabilmelidir.
- Tele-işçiler, isterlerse, işyerinde çalışma hakkına da sahip olmalıdır.

Bu isteklerin çoğu günümüz Türkiye'sinde ve hatta Avrupa'da henüz gerçekleşme aşamasında değildir.

Bu koşullarda, Türkiye'de giderek yaygınlaşan bu tehdide karşı ne yapılabilir, ne yapılmalı?

Bu konuda birinci hedef, eve-iş-verme sisteminin "istisna akdi" değil, "hizmet akdi" olduğunun, eve-iş-verme sistemi içinde çalışan kişinin, kendi hesabına çalışan bir kişi değil, bir ücretli işçi

²⁸ TUC, *Homeworking, A TUC Statement*, Londra, 1985, 29 s.

²⁹ *Teleworking: A Trade Union Perspective*: www.eto.org.uk/faq/faq01.htm.

olduğunun anlaşılması, işçilere ve siyasi partilere anlatılması, bu doğrultuda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının sağlanmasıdır.

Eve-iş-verme sistemi içinde çalışanların sendikalarda örgütlenebilmesi olanakları bugün pek yoktur. Bu biçimde çalışan kişilerde bu eğitim bulunmadığı gibi, yürürlükteki mevzuat da buna uygun değildir.

Sendikalar eve-iş-verme sistemine ancak çok istisnai durumlarda olumlu yaklaşmalıdır. Eve-iş-verme sistemi içinde çalışma, kaçak işçiliğin, yürürlükteki mevzuatın açıklarından yararlanılarak daha da ezici hale getirilmiş biçimdir. Sendika üyeleri ve kamuoyu, eve-iş-verme uygulamalarına karşı uyarılmalıdır. Ayrıca, bu sistem vergi kaçakçılığı ile birlikte gelişmektedir. Eve-iş-verme sistemi kayıt-dışı sektörün ana unsurlarından biridir. Bu yasadışı uygulamalar konusunda Maliye Bakanlığı birimlerine bilgi verilebilir; bu konudaki yasaların gerektiği gibi uygulanması sağlanarak eve-iş-verme sistemi en azından kısıtlanabilir.

Bu konuda bazı başka ülkelerde karşılaşılan sorunların ve sendikalarca geliştirilen mücadele araçlarının değerlendirilmesi, Türkiye'deki arayışlara katkıda bulunacaktır.